

УДК: 378.011.3-051

Бакланова Наталія Михайлівна

кандидат політичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
м. Одеса
baklanovanatalia@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація. У статті розглянуто педагогічні умови формування основних структурних компонентів правової компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Досліджено методичну систему формування у майбутніх учителів правових знань, умінь і розвиток їхніх професійних, особистісних якостей та здібностей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності.

Ключові слова: правова освіта; компетентність; правова компетентність; педагогічні умови; правові знання.

Постановка проблеми. Масштабна розбудова правової держави в Україні вимагає пошуку ефективних правових інструментів соціального й гуманітарного розвитку суспільства, зокрема сучасної освіти. У розв'язанні цієї проблеми провідне місце належить школі та вчителю, і потреби суспільства диктують необхідність трансформації освітньої системи в напрямі опанування нею правового простору та її розвитку як правового інструменту й підсистеми громадянського суспільства. Основною складовою такого суспільства «є певний тип особистості з високим рівнем індивідуальної автономії як у відношенні до соціуму загалом, так і до державної влади зокрема» [1]. Саме така людина, з відповідною системою цінностей, інтересів і потреб, є метою громадянського суспільства. Тільки органічний зв'язок політичної й правової культури, що відображає процес практичної життєдіяльності людей, формує повноцінне громадянське суспільство. Виходячи з цього, зазначимо, що провідна і відповідальна роль у цьому процесі належить вчителю.

Сучасний вчитель повинен прагнути втілити в собі якості ідеального педагога, постійно працювати над самовдосконаленням, спрямовувати навчально-виховну

діяльність в руслі інтелектуального посилення нації, формувати нову генерацію свідомих громадян України.

Зазначимо, що орієнтуватися у проблемах існуючого соціально-політичного життя в країні, використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству держави, робити свідомий вибір та застосовувати правові технології прийняття індивідуальних та колективних рішень учитель зможе за умов набуття правової компетентності. Компетентнісний підхід передбачає, що правова компетентність має бути одним із найважливіших навчальних результатів правової освіти майбутнього вчителя (разом з правовими цінностями й досвідом правової діяльності) [2].

Аналіз наукових робіт. Проблема формування правової культури та правосвідомості майбутнього вчителя, визначення змісту правової освіти у вищих педагогічних навчальних закладах досліджуються науковцями: В.Сальниковим, М.Городиським, М.Подберезьким, І.Романовим, О.Соломатіним, Т.Почтар, О.Скакун, Ю.Калиновським, М.Цимбалюк. Для сучасних наукових понять – уявлень про компетентнісний підхід – порівняно нове педагогічне явище (Н. Бібик, І.Зимня, І.Єрмаков, В.Лозова, О.Овчарук, А.Хуторський, Д. Брител, В.Кричевський, Ж.Ольховська та інші) – характерним є здебільшого визнання, що компетенції (основні функції фахівця) є необхідною складовою компетентності, а компетентність є універсальним виміром успішної діяльності фахівця [3].

Дослідники В.Болотов, В.Сериков, Б.Андрусишин, Д.Губа, Я.Кічук, М.Подберезький вказують, що саме цей підхід фокусує увагу не на інформованості особистості, а на її умінні розв'язувати проблеми, що вимагає нових завдань проектування, і оцінення нового досвіду, рефлексії та контролю щодо ефективності обраного шляху відповідно до розв'язання проблеми, що виникає. Отже, йдеться про «доведену готовність особистості до діяльності» [4].

На думку більшості вчених (О.Євсюкової, І.Медведевої, Т.Шамової та інших) для майбутніх учителів ядро моделі випускника вищого навчального закладу складають складові компетентності, до яких відносять: інформаційну, комунікативні, правову та інші.

Правову компетентність учителя автори розглядають як складне інтегративне особистісне утворення в цілісній структурі особистості педагога, що включає загально-правові й професійно-педагогічні знання, вміння й професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів та організації власної професійної діяльності в межах правового поля [5]. Форми, методи, технології формування правової компетентності майбутніх учителів досліджуються в працях М.Введенського, С.Гуріна, А.Бойко, Я.Кічука, Д. Ключкової, О.Іваній.

На основі аналізу наукових праць з'ясовано, що правова компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутнього вчителя. З урахуванням вимог сучасних підходів (зокрема, компетентнісного) окреслено взаємообумовлені компоненти правової компетентності майбутніх учителів. Аналізуючи методи, засоби, умови формування правової компетентності майбутніх учителів можемо зробити висновок, що запропоновані для опанування майбутнім учителям правові дисципліни, які призначені формувати правову компетентність студентів, не забезпечують у повному обсязі розвиток професійно-правових знань, умінь, професійних і особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності в школі.

Виховання у майбутніх учителів основних елементів правової компетентності може бути здійснено лише у різних видах навчально-виховної діяльності під час їх професійної підготовки.

Метою статті є розглянути педагогічні умови, за яких відбувається формування правової компетентності та здійснюється підвищення її рівня у майбутніх учителів.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [6]. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає три пріоритетних завдання:

- розвиток теоретичного компоненту правової компетентності, який забезпечує майбутнього вчителя загально правовими знаннями (фаховими, політичними, управлінськими, виховними, психологічними тощо), що сприяють успішній організації професійної діяльності та здійснення правового виховання учнів; створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості, тобто систему відносин до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища;

- розвиток практичного компоненту правової компетентності майбутнього вчителя, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність педагога вирішувати завдання правової діяльності. Це інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, виховні, рефлексивні, емоційно-вольові уміння і навички;

- розвиток особистісного компоненту правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм), особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо). Отже, основними засобами формування правової компетентності у майбутніх учителів є правова освіта й правове виховання та соціалізація у правовому середовищі вищого навчального закладу.

Процес формування правової компетентності у майбутніх учителів має два напрями її реалізації в умовах педагогічного вищого закладу.

Перший напрям пов'язаний зі спеціальними педагогічними умовами, де вони є системою та утворюючими елементами не тільки загальної професійної підготовки студентів, а й фахової підготовки майбутніх вчителів правознавства чи права в загальноосвітніх установах. Формування їх правової компетентності проходить найбільш ефективно з втіленням до навчально-виховного процесу вищого навчального закладу методичної системи, що містить етапи формування професійної правової свідомості, де накопичуються знання про право,

законодавство, державотворення тощо, і глибина юридичних знань та формування педагогічної майстерності є запорукою виховання правових переконань майбутнього фахівця. Ознайомчо-правова та педагогічна практика майбутнього вчителя правознавства передбачає оволодіння практичними вміннями та навичками знань з правових відносин, що дає можливість формувати необхідні психолого-педагогічні якості майбутнього вчителя, що зумовлюють розвиток стійких позитивних стереотипів і прогнозів особистісної фахової, формування правової психології в структурі правосвідомості.

Другий напрям формування правової компетентності є інформаційно-орієнтаційний – реалізується на всіх інших факультетах педагогічного вищого закладу. Останній напрям є пріоритетним для формування правової компетентності у майбутніх вчителів, що передбачає наявність у вчителя розвиненої правосвідомості, знання прав і свобод людини та громадянина, основ національної правової системи й освітнього законодавства, вміння орієнтуватися в потоці правової інформації, позитивного ставлення до правового навчання й виховання учнів, здатність до застосування правових знань у власній професійній діяльності. Отже, формування правової компетентності у майбутніх учителів будь-якої спеціальності (окрім правознавства) викликає стурбованість і потребує запровадження до навчально-виховного процесу додаткових рекомендацій.

Традиційною є правова підготовка майбутнього вчителя до вивчення дисциплін правового характеру «Основи конституційного права України», «Правознавство». При цьому кожна дисципліна вирішує частину завдань у формуванні правової компетентності студентів, хоча в деяких педагогічних закладах через брак годин із обсягу навчальних планів анулюють ці дисципліни або зводять до мінімуму. Крім цих проблем, аналіз практики викладання даних дисциплін у школах та у вищих педагогічних навчальних закладах показує, що дидактично виховний потенціал, закладений у таких дисциплінах, використовується недостатньо. Випускники педагогічних університетів мають прогалини в знаннях з освітнього права, правового статусу суб'єктів широкого колу правовідносин, суб'єктів освітніх відносин, не мають навичок практичного застосування правових

знань і професійно-правових умінь та достатнього рівня правової грамотності. І ці проблеми багато в чому зумовлені тим, що в навчальних планах і програмах підготовки майбутніх учителів недостатньо враховується характер і обсяг правових знань, професійно-правових умінь, не розроблені вимоги до відбору оптимального змісту правових дисциплін для студентів педагогічних університетів.

Оскільки підготовка майбутнього вчителя до правової освіти і правового виховання учнів включає, окрім правового, загальнокультурний, психолого-педагогічний, навчально-методичний компоненти, то умовою ефективності цього процесу є врахування принципів безперервності, міждисциплінарності та використання інтегративного підходу до професійної підготовки майбутнього педагога.

У ході теоретичного дослідження було виявлено, що ефективність формування правової компетентності у майбутніх учителів можлива при обов'язковому дотриманні створених у процесі професійної підготовки студентів наступних педагогічних умов:

- наявність у вищому навчальному закладі освітнього (правового) середовища, яке підтримує правові установки й соціально-правові цінності (повага до права, повага до прав і свобод людини, законність та інше). Це сторінки, бюлетені, рубрики, газети морально-правової тематики та інші популярні форми надання правової інформації;

- реалізація правової освіти (правового навчання і виховання) студентів протягом усього періоду їх навчання в межах навчально-професійної, наукової, соціокультурної діяльності та діяльності в період педагогічних практик. А саме, запровадження тематичних турнірів, як в межах академічних груп, так і між інститутами педагогічного університету. Узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду успішної реалізації сучасною вищою школою виховних функцій свідчить про доцільність розцінювати клубну роботу, як найбільш результативну. Йдеться про різновид студентських клубів – дискусійний, правничий - юних правознавців, політологічний, соціально-педагогічний. Це сприяло би розв'язанню проблеми оптимізації безперервної правової освіти і вихованню учнівської молоді у підсистемі

«школа I-III ступенів» – «вища школа» – «післядипломна освіта». Також діяльність клубів найбільш органічно вплетена у ланцюжки студентського самоврядування. Також пропонується проведення вікторини та інших змагань на краще володіння правовими знаннями;

- доповнення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-гуманітарного циклів питаннями професійно-правового характеру. Так, включати до тематик рефератів, доповідей, наукових студентських робіт питання правової освіти та виховання, питання історії, теорії держави і права, застосування норм чинного законодавства. Так, на думку автора статті, необхідно доповнити зміст дисциплін «Історія України», «Історія української культури», «Педагогіка», «Філософія, методика виховної роботи», «Соціологія» наступними темами: «Громадянські права та механізм їх захисту», «Правова культура, культурні цінності», «Право на освіту, ідеї Болонського процесу», «Мораль, етика, естетика і право»;

- запровадження спецкурсів, які за змістом сприяють формуванню правової освіти та правового виховання, є узагальнюючою ланкою системи теоретичної та практичної правової підготовки майбутніх учителів. Підвищення результативності цього процесу, на нашу думку, можливе за умов впровадження низки курсів до навчального плану педагогічних університетів на варіативній основі (наприклад, «Практичне право», «Права дитини», «Ми - громадяни України», «Виховуємо людину і громадянина» та інші).

Результати дослідження сформованості правової компетентності студентів, не зважаючи на частковість використання розроблених педагогічних умов її формування, засвідчили, що їх впровадження створює фундамент для появи у студентів благородних громадянських рис особистості, культивує цінності права, свобод людини, повагу до прав інших людей, визнання цінностей демократії, мотивування студентів до участі у вирішенні суспільних проблем життя й, у зв'язку з цим, вміння висувати високі вимоги до результатів своєї діяльності.

Проведене дослідження проблеми надає можливості зробити такі висновки: правова компетентність учителя має змістовну і функціональну специфіку в

залежності від характеристик його фахової діяльності, її структура може бути подана у вигляді теоретичного, практичного і особистісного компонентів, які, в свою чергу, утворюються сукупністю правових знань, умінь, навичок, якостей і здібностей, що входять до змісту правової підготовки студентів; цілеспрямоване формування правової компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу можливе на основі комплексу педагогічних умов і методичних рекомендацій за їх реалізації: оптимізації за рахунок правової спрямованості змісту загально-гуманітарних дисциплін, вдосконалення змісту педагогічних практик, впровадження нових спеціальних курсів професійно-правового спрямування, залучення студентів до різних видів діяльності (поза аудиторної, виховної, волонтерської тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Розвиток громадянського суспільства в Україні /Укл. за участі Л. Шарм,І.Підлуської, Л.Кудінової, Г.Усатенко, Г.Соловій. – К.: «Фонд Європа ХХІ», 2002. – 59с.
- 2.Андрусишин Б. І. Підготовка правознавчих кадрів для освітньої галузі / Б. І. Андрусишин //Юридичні читання молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.конф.23-24 квітня 2004року. – К., 2004. – С. 3-13.
3. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід в освіті:Загальноєвропейські підходи [Електронний ресурс] / О. В. Овчарук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13). – Режим доступу:<http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
- 4.Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я.В.Кічук // Вісник Львів. ун-ту. -2008. – Вип.23. Серія: Педагогіка. – С.141-147.
- 5.Клочкова Д.М. Взаємозв'язок формування правової компетенції майбутнього вчителя з правовим вихованням особистості / Д.М.Клочкова, Н.М.Чернуха // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2011. – №12 (223). – С.168-174.
- 6.Іваній О.М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. на здобуття канд.пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.

Рецензент

Бужина І. В.- д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Бакланова Наталия Михайловна

кандидат политических наук, доцент кафедры всемирной истории и методологии науки
Южно украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского, г.Одесса
baklanovanatalia@rambler.ru

Аннотация. В статье рассмотрены педагогические условия формирования основных структурных компонентов правовой компетентности в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. Исследована методическая система формирования у будущих учителей знаний, умений и развитие их профессиональных и личностных качеств и способностей, необходимых для успешного осуществления профессионально-правовой деятельности.

Ключевые слова: правовое образование; компетентность; правовая компетентность; педагогические условия; правовые знания.

FORMATION OF LEGAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Natalia M. Baklanova

candidate of political Sciences, Professor of chair of world history and methodology of science South Ukrainian national pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa
baklanovanatalia@rambler.ru

Abstract. The article considers pedagogical conditions of formation of the main structural components of the legal competence in the process of professional preparation of future teachers. Researched methodical system of formation of future teachers knowledge, skills and development of their professional and personal qualities and abilities needed for the successful implementation of professionally-legal activities.

Key words: legal education; legal competence; legal competence; pedagogical conditions; legal knowledge.

REFERENCES (TRANSLATER AND TRANSLITERATED)

1. The development of civil society in Ukraine / Ukladeno za uchasti L. Sharm, I. Pidlusjkoji, L. Kudinovoji, Gh. Usatenko, Gh. Solovij. – K. : «Fond Jevropa KhKhI», 2002. – 59 p. (in Ukrainian)
2. Andrusyshyn B. I. Jurisprudential training personnel for the educational sector / B. I. Andrusyshyn // Jurydychni chytannja molodykh vchenykh : Zbirnyk materialiv Vseukrajinsjkoji naukoivoji konferenciji 23-24 kvitnja 2004 roku. – K., 2004. – 3-13 p. (in Ukrainian)
3. Ovcharuk O. V. Competence approach in education : Common approaches [Elektronnyj resurs] / Ovcharuk O. V. // Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja. – 2009. – № 5 (13). – Rezhym dostupu : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>. (in Ukrainian)

4. Kichuk Ja. V. Legal competence of a specialist - a priority of civic education in high school / Ja. Kichuk // Visnyk Ljviv. un-tu. – 2008. – Vyp. 23. Serija : Pedagoghika. – P.141-147. (in Ukrainian)
5. Klochkova D. M. Relationship formation of legal competence of future teachers with legal personality education / D. M. Klochkova, N. M. Chernukha // Visnyk Lughansjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 12 (223). – P. 168-174. (in Ukrainian)
6. Ivanij O. M. Structure and content of education model of legal competence of future teachers in the educational process of the university : avtoref. dys. na zdobuttja kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoi osvity» / O.M.Ivanij. – Kharkiv, – 2012. –20 p. (in Ukrainian)